

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-3>
УДК: 37.022

Людмила Горбунова

Освіта для стійкого розвитку: до обґрунтування впровадження

Анотація

Освіта для стійкого розвитку (ESD) знаходиться у центрі Порядку денного стійкого розвитку на період до 2030 року і отримала широке визнання у якості ключового фактора і невід'ємного елементу якісної освіти. Вона є частиною Цілі 4 і пронизує всі інші цілі стійкого розвитку. Проблема полягає у тому, що український досвід відстороненого спостереження за глобальним процесом стійкого розвитку та становлення і впровадження Освіти для стійкого розвитку свідчить про наше перебування на маргінесі щодо цих подій. Нам необхідно усвідомити глобальний контекст нашого перебування у світі, щоб змінити свою позицію і свою роль у доленосних подіях і рухах століття на їх глибинному рівні спрчинення.

Акцентується на тому, що теорія стійкого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю. Три складові стійкого розвитку – економічна, соціальна, екологічна – постають як аспекти єдиного, цілісного процесу суспільного розвитку. Але попри всі декларації досягти рівноважного стану між економічним зростанням, розвитком соціальної спільноти та екологічним середовищем за чверть століття після конференції у Ріо-де-Жанейро (1992), цього так і не сталося. Стійкий розвиток потребує зміни світогляду. Саме тому на порядок денний постають питання, пов'язані з трансформацією способу нашого мислення, зміни ціннісно-сміслові парадигми життя національних суспільств як частини глобального людства. Значну роль у цій складній справі може зіграти освіта, яка сама має змінитися на новий спосіб становлення людини, пристосованої жити у світі нестабільності, невизначеності, складності і контигентності.

Метою статті є обґрунтування впровадження Освіти для стійкого розвитку (ESD) в українську освіту як порядку денного для її реформування на основі документів UN, UNESCO, OECD тощо. Аналізується зміст концепта Освіти для стійкого розвитку та його еволюції, тенденції інтеграції освіти у стійкий розвиток та роль освіти у досягненні цілей стійкого розвитку.

Ключові слова: стійкий розвиток, теорія стійкого розвитку, Освіта для стійкого розвитку, якісна освіта, Цілі стійкого розвитку, інтеграція стійкого розвитку у системи освіти, інтеграція освіти у стійкий розвиток.

Передмова

Офіційним українським відповідником англійського терміну «*sustainable development*» є термін «сталий розвиток». Академічний тлумачний словник української мови (в 11 томах) визначає, що «сталий» – той, що не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину і т. ін.; незмінний, постійний, безперервний (див. <http://sum.in.ua/s/stalyj>)

На жаль, семантика окремого слова «сталий» не відповідає семантиці словосполучення «сталий розвиток», який (на відміну від англійського терміну «*sustainable development*») в контексті українських традицій породжує небажані конотації на кшталт «незмінний розвиток», або «розвиток, що став», тобто оксюморон. А тим більше він не відповідає змісту реальних процесів, які відбуваються в світі в останні десятиліття, тобто денотату. Таким чином, термін «сталий розвиток» в певному контексті (особливо, в українському контексті іронічних саморефлексій) породжує конотацію, яка не супроводжується денотацією, тобто не має реального еквіваленту, а отже втрачає рефлексивний зв'язок зі світовим досвідом суспільного розвитку. В результаті втрачається розуміння, породжується неспроможність сприйняття нових сенсів і на цих засадах нездатність до формування релевантної політики.

Якщо звернутися безпосередньо до перекладу терміну «*sustainable development*» іншими мовами, можемо відчутти семантичну відмінність від українського перекладу:

- російською – устойчивое развитие (стійкий розвиток)
- французькою - le développement durable (durable - стійкий)
- польською - zrównoważony rozwój («врівноважений розвиток»)
- чеською - udržitelný rozvoj («стійкий розвиток»).

З урахуванням сучасного контексту англійський термін «*sustainable development*», за думкою науковців Інституту вищої освіти НАПН України (відділ інтернаціоналізації вищої освіти), слід перекладати як «стійкий розвиток» з конотаціями «збалансований розвиток», «самопідтримуваний розвиток», «життєдайний розвиток». У такому визначенні терміну ми спираємося на статтю В.Заблоцького «Розвитку стійкого концепція» у Філософському енциклопедичному словнику, виданого Інститутом філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ (Заблоцький, 2002: 554).

На думку деяких «прагматиків» від політики, не має значення, як ми назвемо цей процес - сталий чи стійкий. Але ж всім відома народна мудрість: як корабель назвеш, так він і попливе. У цьому сенсі конотації являються різновидом прагматичної інформації, яка відображає не реальні процеси, а наше відношення, нашу точку зору щодо них. Ця точка зору не є відображенням індивідуальної позиції, чи позиції окремої

персони. Вона насправді належить індивідам як представникам мовної спільноти. І саме тому конотації втілюють прийняте в тій чи іншій мовній спільноті емоційне і оціночне відношення до означуваного явища чи процесу; через практику таких відносин вони закріплюються в культурі даного суспільства і сприяють створенню певних традицій, в даному випадку традицій «оксюморної» української політики (зокрема, освітньої), яка є нерелевантною щодо глобального контексту політики стійкого розвитку.

Про це свідчить невітшний майже тридцятирічний досвід незалежної України, яка задекларувала своє бажання перейти на шлях стійкого розвитку ще на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, підписавши Декларацію з навколишнього середовища і розвитку та Порядок денний на XXI століття. За час, що пройшов, українська державна політика у цьому напрямі, на жаль, не відзначалася послідовністю та ефективністю. В Україні так і не була прийнята Стратегія стійкого розвитку. Намагання окремих політиків і наукової спільноти України затвердити на законодавчому рівні Концепцію стійкого розвитку країни на увінчалися успіхом, зокрема, так і не був прийнятий проект Концепції переходу України до стійкого розвитку, який був розроблений Національною Академією наук України у 2012 році. Більше того, Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі стійкого розвитку, на 2003 – 2015 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 634 від 26 квітня 2003 р. була відмінена у 2011 році, незважаючи на важливість її завдань.

Наразі ми спостерігаємо деякі ознаки спроб повернути державну політику на шлях стійкого розвитку, що породжує певні надії. Так, 15 вересня 2017 року Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна»¹, яка визначає базові показники для досягнення Цілей стійкого розвитку. У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних Цілей з урахуванням специфіки національного розвитку. Ця робота проводилася за підтримки усіх агентств ООН в Україні, зокрема, Програми розвитку ООН, та спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України. А в 2019 році вийшов Указ Президента України В.Зеленського (№722/2019) «Про Цілі сталого розвитку України до 2030 року»², в якому Національній академії наук та галузевим академіям, зокрема, Академії педагогічних наук України, рекомендовано враховувати Цілі стійкого розвитку України на період до 2030 року під час визначення напрямів наукових досліджень.

¹ URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017>

² URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

Основою для визначення національної політики стійкого розвитку мають бути, насамперед, здобутки міжнародної наукової спільноти та досвіду стійкого розвитку, зафіксовані на глобальному рівні в документах ООН, ЮНЕСКО, ЄС, ОЕСР тощо.

В статті «Освіта для стійкого розвитку: до питання про концепти та методологію», опублікованій в журналі «Філософія освіти. Philosophy of Education» в №1 (24) за 2019 рік, автор дослідив становлення нової парадигми стійкого розвитку на основі інноваційної економічної теорії Германа Дейлі (Herman Daly «Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development»), Лестера Брауна (Lester Brown), Тіма Джексона (Tim Jackson), Джеремі Ріфкіна (Jeremy Rifkin), Вільяма Ріса (William Rees), Гюнтера Паулі (Gunter Pauli) та розробок членів Римського клубу, зокрема, представлених в Ювілейній доповіді (Weizsaecker, Wijkman, 2018)¹. Підкреслюється також, що в умовах зростання спекулятивного характеру капіталізму, посилення кризи лібералістського прогресизму, що привів до загострення глобальних проблем на підставі політики економічного зростання, в умовах реальної небезпеки неконтрольованого розвитку і неетичного використання сучасних технологій без докорінної зміни нашого способу мислення і дії, без зміни ціннісної парадигми життя стійкий розвиток не можливий.

На підставі проведених наукових досліджень і аналізу досвіду розвитку альтернативних економік Г. Дейлі та його послідовники і однодумці тлумачать термін «стійкий розвиток» як гармонійний, збалансований, безконфліктний розвиток земної цивілізації, окремих регіонів та країн нашої планети за науково обґрунтованими планами з використанням методів системного підходу. Такий розвиток постає як процес неухильного інноваційного *інтенсивного* (а не *екстенсивного*) економічного і соціального розвитку країн в умовах позитивного вирішення комплексу питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками. За основу приймається визначення, використане у звіті Брундтланд «Наше спільне майбутнє» Всесвітньої Комісії ООН з Навколишнього середовища і Розвитку (1987 рік)²: стійкий розвиток - це розвиток, який відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Всесвітній саміт Організації

¹ Горбунова Л. (2019) Освіта для стійкого розвитку: до питання про концепти та методологію. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, № 1(24), 52-78.

² Brundtland Report (1987) Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development, United Nations. URL: www.un-documents.net/wced-ocf.htm

Об'єднаних Націй (2005 г.)¹ підтримав концепцію трьох «стовпів» стійкості - економічного, соціального та екологічного чинників, які необхідно брати до уваги поряд з культурним контекстом. Зростає визнання того, що ці три чинники є взаємопов'язаними, частково співпадаючими і взаємозалежними, і, таким чином, виступають факторами збалансованості суспільного розвитку.

Слід акцентувати, що теорія стійкого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю. Три складові стійкого розвитку – економічна, соціальна, екологічна - постають як аспекти єдиного, цілісного процесу суспільного розвитку. При цьому, за визначенням Комісії ООН зі стійкого розвитку, його мета — задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Відомо, що після Конференції в Ріо, попри всі декларації досягти рівноважного стану між економічним зростанням, розвитком соціальної спільноти та екологічним середовищем, цього так і не сталося. Навпаки, ситуація навіть погіршилась і ускладнюється з кожним днем. Хоча спроби подолати кризові явища в соціальній, економічній та екологічній сферах на різних рівнях - глобальному, національному, регіональному та локальному - робились неодноразово, що підтверджують міжнародні конференції, присвячені досягненню стійкого розвитку впродовж останніх двох десятиліть.

Саме тому на порядок денний постають питання, пов'язані з трансформацією саме способу нашого мислення, зміни ціннісно-сміслової парадигми життя суспільства як глобального. Значну роль у цій складній справі може зіграти освіта, яка сама має змінитися на новий спосіб становлення людини, пристосованої жити у світі нестабільності, невизначеності, складності і контингентності.

Освіта для стійкого розвитку (Education for Sustainable Development) як Порядок денний

Освіта для стійкого розвитку (ESD) має довгу історію і виникла в результаті глобальних дискусій, спрямованих на вирішення ключових проблем стійкості того часу. Автори видання «Проблеми і тенденції в освіті для стійкого розвитку»², серед яких Александер Лайхт (A. Leicht),

¹ United Nations World Summit (2005) 2005 World Summit Outcome. URL: www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/1

² Leicht, A.; Heiss, J.; Byun, W. J. (eds) (2018) Issues and trends in Education for Sustainable Development, UNESCO Publishing. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261445>

Джулія Хайс (J.Heiss), Вон Юнг Бюн (Won Jung Byun), Бернард Комбес (B. Combes), Адесува Ванесса Агбедахін (A. V. Agbedahin) розповідають про появу і розвиток концепту Освіти для стійкого розвитку. Автори виокремлюють два потоки змін: розробка Освіти для стійкого розвитку досліджується як з точки зору інтеграції стійкого розвитку в системи освіти, так і з точки зору того, як освіта була включена в дискурс стійкого розвитку. У ній розглядаються деякі міжнародні процеси, які сприяли появі Освіти для стійкого розвитку, і показано, як ці два потоки змін закладали міцну основу для такої освіти впродовж тривалого часу. Серед іншого, автори розглядають зростаючу центральну роль Освіти для стійкого розвитку в глобальному освітньому дискурсі, що відображено в Порядку денному в галузі освіти до 2030 року, а також актуальність освіти і, зокрема, Освіти для стійкого розвитку (ESD) в процесі досягнення всіх Цілей стійкого розвитку.

Концепт Освіти для стійкого розвитку розроблявся навколо ключових компетентностей і тем. Щоб зробити свій вклад у стійкий розвиток, люди повинні навчитися розуміти складність, невизначеність, ризики, пов'язані з глобальними і локальними проблемами стійкості, а також необхідність взаєморозуміння, співпраці та здатності до компромісів задля досягнення цілей стійкого розвитку. Вони повинні стати «громадянами стійкого розвитку».

ЮНЕСКО, яка є спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй у галузі освіти, доручено керувати і координувати Порядок денний у галузі освіти до 2030 року, яка є частиною глобального руху стійкого розвитку за допомогою 17 цілей (SDGs - Sustainable Development Goals). Більше того, Освіта для стійкого розвитку знаходиться у центрі Порядку денного стійкого розвитку і отримала широке визнання у якості ключового фактора стійкого розвитку і невід'ємного елемента якісної освіти.

Можна сказати, що глобальний рух з переорієнтації освіти на вирішення проблем стійкого розвитку викликало проведення Десятиліття освіти в інтересах стійкого розвитку ООН (UN Decade of Education for Sustainable Development, 2005-2014). Спираючись на досягнення Десятиліття, про які йдеться в Аїті-Нагойській декларації по ESD, ЮНЕСКО схвалила Глобальну програму дій по ESD (Global Action Programme on ESD) на 37-й сесії своєї Генеральної конференції. Визнана резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/69/211 (A/RES/69/211) і оголошена на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з ESD в 2014 році, Глобальна програма дій спрямована на розширення масштабів дій і передової практики. Будучи провідною установою Десятиліття ООН і Глобальної програми дій, ЮНЕСКО разом зі своїми партнерами відіграє важливу роль в досягненні ключових досягнень, спрямованих на те, щоб принципи ESD

розвивалися за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти.

В якості лідера Десятиліття ООН освіти для стійкого розвитку (2005-2014 рр.) ЮНЕСКО заклала основи для реалізації ESD у всьому світі. Великі партнерські відносини і мережі, а також тверді політичні зобов'язання, що сформувалися протягом Десятиліття, дозволили досягти широкого консенсусу у розумінні того, що якісна освіта у XXI столітті означає навчання тому, як жити і працювати стійко (how to live and work sustainably).

Глобальна програма дій (GAP), яка є продовженням Десятиліття, спрямована на вироблення і розширення масштабів дій в області ESD на всіх рівнях і у всіх областях освіти, професійної підготовки і навчання. Також зростає інтерес до міжнародної співпраці в рамках Цілей стійкого розвитку і Освіти для стійкого розвитку.

Освіта для стійкого розвитку (ESD) зазвичай розуміється як освіта, яка заохочує зміни в знаннях, навичках, цінностях і відносинах для розвитку більш стійкого і справедливого для всіх суспільства, використовуючи збалансований і комплексний підхід до економічних, соціальних та екологічних аспектів стійкого розвитку.

Як бачимо, концепт Освіти для стійкого розвитку (ESD) народився з необхідності освіти у вирішенні зростаючих екологічних, а потім і соціальних проблем, що стоять перед планетою. Але щоб зробити це, щоб надати знання, навички, цінності та сформувати відносини, які дають учням можливість зробити свій внесок у стійкий розвиток, освіта має змінитися. У той же час необхідно зміцнювати освіту в усіх програмах і заходах, що сприяють стійкому розвитку. Коротше кажучи, стійкий розвиток має бути інтегровано в освіту, а освіта повинна бути інтегрована в стійкий розвиток.

Спираючись на визначення стійкого розвитку 1987 року і його уточнення 2005 року, а також подальші дослідження і рекомендації ЮНЕСКО за основу визначення Освіти для стійкого розвитку приймаємо наступне: Освіта для стійкого розвитку - це процес навчання студентів і надбання ними ключових компетентностей, необхідних для роботи і життя таким чином, щоб гарантувати екологічний, соціальний і економічний добробут як в сьогоденні, так і в майбутньому поколінні. В контексті глобального розвитку сам процес такої освіти в дійсності стає процесом інтернаціоналізації та глокалізації. Таке розуміння на сьогодні має бути доповнено розробками ЮНЕСКО та членів Римського клубу щодо «стійкого розвитку», «нового Просвітництва», «інтегративного мислення», «грамотності щодо майбутнього», «компетентностей стійкості», «глобальної громадянської освіти» тощо, які були здійснені в останнє десятиліття. Освіта для стійкого розвитку є цілісною і трансформативною

освітою і стосується змісту і результатів навчання, педагогіки і середовища навчання (UNESCO, 2014)¹.

Міжнародне визнання ESD як ключового фактора стійкого розвитку неухильно зростає. Як вже зазначалося, сьогодні ESD покладено в основу Порядку денного у галузі стійкого розвитку на період до 2030 року та його 17 цілей (Sustainable Development Goals) (United Nations, 2015). Це дало новий імпульс Освіті для стійкого розвитку (ESD) і створило дуже сприятливі умови для розширення масштабів її імплементації. З прийняттям Цілі 4 в області стійкого розвитку, яка спрямована на «забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти і розширення можливостей для навчання протягом усього життя для всіх»² (UN, 2015) цей порядок денний стає амбітною програмою загальної освіти. В рамках мети 4 визнається, що однією з найамбітніших, цікавих і складних завдань є завдання 4.7, яке полягає у тому, щоб до 2030 року забезпечити надання всім учням знань і навичок, необхідних для сприяння стійкому розвитку, у тому числі за допомогою Освіти для стійкого розвитку та стійкого способу життя, прав людини, гендерної рівності, заохочення культури миру і ненасильства, глобального громадянства, а також визнання культурного розмаїття і вкладу культури у стійкий розвиток³.

Крім того, ESD може служити засобом для досягнення будь-яких Цілей стійкого розвитку (SDGs). На підтримку цієї перспективи на своїй 74-й сесії Другий комітет Генеральної Асамблеї ООН прийняв резолюцію по ESD в рамках Цілей стійкого розвитку (A /C.2 / 72 /L.45), в якій була однозначно підтверджена роль Освіти для стійкого розвитку як «невід'ємного елемента Цілей стійкого розвитку в області якісної освіти та ключового фактора досягнення всіх інших цілей стійкого розвитку»⁴.

Сьогодні з позицій нинішніх сприятливих глобальних політичних умов для ESD, слід акцентувати на тому, що розвиток ESD відбувався за допомогою двох складових, які були однаково важливі для ESD: зусиль зацікавлених сторін з питань стійкого розвитку для використання

¹ UNESCO (2014) Shaping the Future We Want: UN Decade for Sustainable Development (2005-2014) Final Report. Paris: UNESCO. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002301/230171e.pdf> (accessed 28 January 2017)

² United Nations (2015) 2030 Agenda for Sustainable Development and its 17 Sustainable Development Goals. URL: www.un.org/sustainabledevelopment

³ United Nations (2015) 2030 Agenda for Sustainable Development and its 17 Sustainable Development Goals. URL: www.un.org/sustainabledevelopment

⁴ United Nations (2015) The Millennium Development Goals Report, 2015. New York: United Nations. URL: [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)

освіти як інструменту досягнення стійкого розвитку, і зусиль зацікавлених сторін у галузі освіти для інтеграції принципів стійкого розвитку в системи освіти. Саме завдяки зближенню цих двох напрямків за ці роки з'явилася сильна підтримка ESD.

Інтеграція освіти у стійкий розвиток

З прийняттям Цілей стійкого розвитку (SDGs) привернула до себе особливу увагу роль освіти як інструменту в глобальних дискусіях з питань стійкого розвитку. Однак освіта як засіб досягнення стійкого розвитку не є новою ідеєю. Участь ЮНЕСКО у інформуванні та освіті в області навколишнього середовища відбувалася з самого початку Організації, коли в 1948 році був створений IUCN (International Union for the Conservation of Nature - Міжнародний союз охорони природи, нині Всесвітній союз охорони природи - World Conservation Union), перша велика неурядова організація, уповноважена надавати допомогу в збереженні навколишнього середовища. ЮНЕСКО також брала активну участь у скликанні Міжнародної конференції ООН по навколишньому середовищу в Стокгольмі, Швеція, в 1972 році, яка привела до створення Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (United Nations Environment Programme).

Слідом за цим протягом двох десятиліть ЮНЕСКО і ЮНЕП (UNEP) очолювали Міжнародну програму екологічної освіти (International Environmental Education Programme, 1975-1995), в якій була сформульована концепція та надавалися практичні рекомендації щодо того, як мобілізувати освіту для підвищення обізнаності про навколишнє середовище.

Багаторічна співпраця між ЮНЕСКО і ЮНЕП (UNEP) в області екологічної освіти (а потім і ESD), починаючи з 1977 року, також призвела до спільної організації чотирьох великих міжнародних конференцій з екологічної освіти¹

¹ Першої міждержавної конференції з екологічної освіти в Тбілісі, Грузія, жовтень 1977 року (the First Intergovernmental Conference on Environmental Education in Tbilisi, Georgia, October 1977); конференції «Міжнародна стратегія дій в області екологічної освіти і навчання на 90-ті роки» в Москві, Російська Федерація, серпень 1987 року (the Conference «International Strategy for Action in the Field of Environmental Education and Training for the 1990s» in Moscow, Russian Federation, August 1987); третьої Міжнародної конференції «Навколишнє середовище та суспільство: освіта і підвищення обізнаності громадськості в інтересах стійкого розвитку» в Салоніках, Греція, грудень 1997 року (the Third International Conference «Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability» at Thessaloniki, Greece, December 1997); і четвертої Міжнародної конференції з екологічної освіти на шляху до стійкого майбутнього в Ахмедабаді, Індія, листопад 2007 року (Fourth International Conference on Environmental Education towards a Sustainable Future in Ahmedabad, India, November 2007).

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро пройшов Саміт Землі (Earth Summit). На саміті був розроблений план дій «Порядок денний XXI століття» (Agenda 21). ЮНЕСКО була призначена Керівним органом для виконання завдань глави 36 порядку денного, що стосується освіти. У главі 36 Порядку денного на XXI століття чітко говориться, що сприяння освіті, інформування громадськості та підготовка кадрів пов'язані практично з усіма напрямками Порядку денного на XXI століття. Це ознаменувало важливу зміну в мисленні, пов'язаному з екологічною освітою, і початок об'єднання різних форм освіти (тобто, в області навколишнього середовища, народонаселення, розвитку і т. д.) в єдиний концепт Освіти для стійкого розвитку.

У 1994 році був запущений проект «Освіта в області навколишнього середовища і народонаселення, а також інформація про людський розвиток» (Environmental and Population Education and Information for Human Development project, EPD). Цей проект був розроблений для досягнення «рівноправного і стійкого розвитку, орієнтованого на людину, за допомогою комплексного підходу до питань навколишнього середовища, народонаселення і розвитку» (UNESCO, 1994). У якості міждисциплінарного міжвідомчого проекту (зокрема, UNESCO, UNEP and UNFPA), в якому різні конкретні питання були об'єднані в єдиний об'єднуючий концепт - Освіту для стійкого розвитку - EPD вийшов за рамки формального навчання і запропонував освіту по ряду каналів (школи, бізнес, ЗМІ, громадські організації та асоціації). Таким чином, EPD знаходилася в рамках загальної перспективи переорієнтації освіти або навіть реформи освіти в прямій відповідності з принципами безперервної освіти (Leicht, Combes, Byun, Agbedahin, 2018).

Через двадцять років після Саміту в Ріо була проведена наступна конференція, Саміт Землі 2012 або Ріо + 20 (Earth Summit 2012 or Rio+20). Конференція Організації Об'єднаних Націй з питань стійкого розвитку 2012 року підкреслила відданість урядів справі забезпечення стійкого розвитку шляхом сприяння Освіті стійкого розвитку відповідно до цілей Десятиліття (2005-2014 роки) (United Nations, 2012). При підготовці до цього саміту (і в ході подальших політичних дискусій) росло розуміння того, що, як відзначала ЮНЕСКО в своєму основному вихідному документі для саміту, стійкий розвиток не може бути досягнуто за допомогою технологічних рішень, політичного регулювання або фінансових інструментів. Досягнення стійкого розвитку вимагає зміни у тому, як ми думаємо і діємо, і, отже, переходу до стійкого способу життя, відповідних моделей споживання і виробництва. Тільки освіта і навчання на всіх рівнях і у всіх соціальних контекстах може привести до цих критич-

но важливих змін»¹ (UNESCO, 2012: 13). Згодом Підсумковий документ «Ріо+20» «Майбутнє, якого ми хочемо» (The Future We Want) включав в себе тверді зобов'язання щодо освіти як важливої для зеленої економіки, для роботи і соціального захисту, а також для стійкості в цілому.

З 2012 року роль Освіти для стійкого розвитку отримала подальше визнання в ході глобальних консультацій, організованих Організацією Об'єднаних Націй по ряду конкретних тем, в яких підбиваються підсумки досягнення цілей в області розвитку, сформульованих в Декларації тисячоліття, і в рамках підготовки Цілей стійкого розвитку (GSDs). Освіту було виділено у якості одного з найбільш важливих факторів змін. Як наголошується у звіті про консультації, «Освіта вважається одним з найбільш потужних інструментів, що сприяють трансформаційним змінам, необхідним для стійкого розвитку, але для реалізації цього потенціалу системи освіти повинні бути гнучкими, культурно чутливими, релевантними і придатними для зміни цінностей і поведінки людей» (World We Want, 2013: iv)². Ця теза також ясно акцентує: для того, щоб стати рушійною силою змін, сама освіта повинна змінитися, стати трансформативною, змінити цінності і поведінку.

Напередодні прийняття Цілей стійкого розвитку (SDGs) в 2015 році були проведені різні дискусії про важливість освіти для досягнення стійкого розвитку. В результаті освіта увійшла в четвірку першочергових факторів стійкого розвитку (після їжі, води та енергії) (United Nations General Assembly, 2012). У звіті про роботу Відкритої Робочої Групи Генеральної Асамблеї ООН у 2013 році йдеться: «Освіта являється абсолютно першочерговим питанням для будь-якого порядку денного у галузі стійкого розвитку» (United Nations General Assembly, 2013)³.

Саме ці ключові дискусії про роль освіти для успіху Цілей стійкого розвитку (SDGs) привели до створення єдиної мети - Цілі стійкого розвитку 4, присвяченій освіті та інтеграції освіти в інші цілі розвитку для підтримки їх досягнення (UNESCO, 2013a)⁴. Виданий в 2013-2014

¹ UNESCO (2012) From Green Economies to Green Societies: UNESCO's Commitment to Sustainable Development. URL: https://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Green_Economy_UNESCO.pdf

² The World We Want (2013) Breaking down the Silos: Integrating Environmental Sustainability in the Post-2015 Agenda. URL: <http://www.worldwewant2015.org/sustainability>

³ United Nations General Assembly (2013) Progress report of the Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/67/941&Lang=E

⁴ UNESCO (2013) Concept note on the post-2015 education agenda. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/UNESCOConceptNotePost2015_ENG.pdf

рр. Звіт про глобальний моніторинг «Освіта для всіх» (Education for All Global Monitoring Report) переконливо свідчить про те, що «освіта трансформує життя» за допомогою навчання трансферабельним навичкам, необхідним для глобального громадянства, і зміни поглядів і поведінки, необхідних для пом'якшення кліматичних змін і адаптації до них (UNESCO, 2014)¹.

У 2016 році в Звіті про моніторинг Глобальної Освіти (GEM - Global Education Monitoring Report) наголошувалося на важливості освіти для досягнення всіх Цілей стійкого розвитку протягом наступних п'ятнадцяти років. У звіті підкреслюється гостра необхідність у нових підходах, важливість довгострокових зобов'язань щодо Цілі стійкого розвитку 4 і необхідність радикальних змін для того, щоб розуміти освіту як силу для досягнення добробуту людей і глобального розвитку (UNESCO, 2016)². Це говорить про те, що потенціал освіти для трансформації нашого світу не може бути реалізований, якщо системи освіти не включатимуть в себе стійкий розвиток.

Можлива роль освіти для досягнення Цілей стійкого розвитку³

- 1
 - Ні бідності – кінець бідності (No Poverty – End poverty) у всіх її формах і всюди
 - Освіта має вирішальне значення для виведення людей з бідності.
- 2
 - Нульовий голод – кінець голоду (Zero Hunger – End Hunger), досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування та сприяння стійкому сільському господарству
 - Освіта відіграє ключову роль у допомозі людям для переходу до більш стійких методів ведення сільського господарства і для розуміння питань харчування.
- 3
 - Добре здоров'я і добробут (Good Health and Well-Being) – забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці
 - Освіта може мати вирішальне значення для цілого ряду проблем охорони здоров'я, включаючи ранню смертність, репродуктивне здоров'я, поширення хвороб, здоровий спосіб життя і благополуччя.
- 4
 - Якісна освіта (Quality Education) – забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти і сприяння можливостям безперервного навчання для всіх
 - Якісна освіта постає саме як Освіта для стійкого розвитку

¹ UNESCO (2014) Teaching and Learning: Achieving Quality for All. EFA Global Monitoring Report 2013-2014. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225660>

² UNESCO (2016) Global Education Monitoring Report – Education for People and Planet: Creating Sustainable Futures for All. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245752>

³ Джерело: ICSU and ISSC (2015) URL: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainabledevelopment-goals>

-
- 5
 - Гендерна рівність (Gender Equality) – досягнення гендерної рівності та розширення прав жінок і дівчат
 - Освіта для жінок і дівчаток особливо важлива для досягнення базової грамотності, поліпшення навичок і здібностей їх участі в житті суспільства і підвищення їх життєвих шансів.

 - 6
 - Чиста вода і санітарія (Clean Water and Sanitation) – забезпечення доступності та збалансованого розпорядження водою і санітарією для всіх
 - Освіта і професійна підготовка підвищують навички і здатність більш раціонально використовувати природні ресурси і можуть сприяти гігієні.

 - 7
 - Доступна і чиста енергія (Affordable and Clean Energy) – забезпечення доступу до доступної, надійної і чистої енергії для всіх
 - Освітні програми, зокрема неформальні і інформальні, можуть сприяти кращому енергозбереженню та освоєнню відновлюваних джерел енергії.

 - 8
 - Гідна праця і економічне зростання (Decent Work and Economic Growth) – сприяння стабільному, інклюзивному та стійкому зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх.
 - Існує прямий зв'язок між такими сферами, як економічна життєздатність, підприємництво, навички ринку праці і рівні освіти.

 - 9
 - Індустрія, інновації та інфраструктура (Industry, Innovation and Infrastructure) – створення гнучкої інфраструктури, сприяння стійкій індустріалізації і стимулювання інновацій
 - Освіта необхідна для розвитку навичок, необхідних для створення більш стійкої інфраструктури і більш стійкої індустріалізації.

 - 10
 - Зменшення нерівності (Reduced Inequalities) – зменшення нерівності у межах країн і між країнами
 - В рівній мірі доступна освіта дозволяє побачити відмінності, які проявляються в соціальній і економічній нерівності.

 - 11
 - Стійкі міста і спільноти (Sustainable Cities and Communities) – зробити міста і населені пункти інклюзивними, безпечними, гнучкими і стійкими
 - Освіта може дати людям навички участі у формуванні та підтримці більш стійких міст і досягненні стабільності в ситуаціях лих.

 - 12
 - Відповідальне споживання і виробництво (Responsible Consumption and Production) – забезпечення стійких моделей споживання і виробництва
 - Освіта може мати вирішальне значення для моделей виробництва (наприклад, щодо економіки замкнутого циклу, створення «синьої економіки») і розуміння споживання екологічно вироблених товарів і використання відходів.

 - 13
 - Кліматичні дії (Climate Action) – вжити термінових заходів для боротьби зі змінами клімату та їх наслідками
 - Освіта є ключем до масового розуміння впливу зміни клімату та до адаптації і пом'якшення кліматичних змін, зокрема на місцевому рівні.

 - 14
 - Життя у воді (Life below Water) – збереження і стале використання океанів, морів і морських ресурсів для стійкого розвитку
 - Освіта відіграє важливу роль у підвищенні обізнаності про морське середовище і формування активного консенсусу щодо його розумного і невиснажливого використання.
-

-
- 15 ● Життя на суші (Life on Land) – захист, відновлення та сприяння стійкому використанню наземних екосистем, стійке розпорядження лісами, боротьба з опустелюванням, припинення деградації земель і їх рекультивация, припинення втрати біорізноманіття
- Освіта і професійна підготовка підвищують навички і здатність підтримувати стійкі джерела засобів до існування і зберігання природних ресурсів і біорізноманіття, зокрема в середовищі, яке перебуває під загрозою.
-
- 16 ● Мир, справедливість і сильні інститути (Peace, Justice and Strong Institutions) – сприяння мирним та інклюзивним товариствам для стійкого розвитку, надання доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інститутів на всіх рівнях
- Соціальне навчання життєво важливо для полегшення і забезпечення участі в житті суспільства, для досягнення інклюзивного та справедливого суспільства, а також соціальної злагоди.
-
- 17 ● Партнерство для досягнення цілей (Partnerships for the Goals) – зміцнення засобів імплементації та активізації глобального партнерства в ім'я стійкого розвитку
- Навчання протягом усього життя дає можливість розуміти і просувати політику і практику стійкого розвитку.
-

На сьогоднішній день Освіта для стійкого розвитку інтегрована в численні глобальні документи і конвенції з ключових тем стійкого розвитку¹.

Інтеграція стійкого розвитку в освіту

Багато років в центрі уваги до глобального розвитку освіти знаходилося забезпечення базової освіти для всіх. Мета 2 в області розвитку, сформульована в Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, що стосується загальної початкової освіти і руху «Освіта для всіх» (Education for All movement, 2000-2015), була спрямована на досягнення цієї

¹ Наприклад, в статтю 13 Конвенції про біологічне різноманіття (Convention on Biological Diversity) і в програми її роботи; в Хіогську програму дій на 2005-2015 роки (Hyogo Framework for Action 2005-2015): побудова стійкості країн і спільнот до катастроф (Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters) і подальшу Сендайську програму зі зменшення небезпеки лих на 2015-2030 роки (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030); в програму зі стійкого способу життя і 10-річну програму зі стійкого споживання та виробництва на 2012-2021 роки (Sustainable Lifestyles and Education Programme of the 10-Year Framework of Programmes on Sustainable Consumption and Production 2012-20); до статті 6 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (United Nations Framework Convention on Climate Change) та в статті 11 і 12 Паризької угоди (Paris Agreement Issues and Trends in Education for Sustainable Development).

мети (UN, 2015)¹. Виходячи з принципу, згідно з яким освіта є основним і невід'ємним правом людини, підтвердженим в ключових міжнародних угодах, таких як Загальна декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights), доступ до базової грамотності і вміння рахувати був у центрі міжнародних зусиль у галузі освіти і буде як і раніше мати вирішальне значення.

Проте, в усе більш складному і взаємопов'язаному світі з дуже реальною екзистенційною загрозою, такою як зміна клімату, зростає попит на освіту, яка виходить за рамки простого набуття знань і навичок для пошуку роботи. Стало ясно не тільки те, що освіта є інструментом стійкого розвитку, а й те, що сама концепція і практика викладання та навчання мають бути трансформовані так, щоб дати можливість людям прийти до стійкого розвитку в якості агентів змін. Більш ранні роздуми з цього приводу можна простежити аж до мети 6 Дакарської Програми дій у галузі освіти для всіх (Dakar Framework for Action on Education for All, 2000), що стосується поліпшення всіх аспектів якісної освіти (UNESCO, 2000)².

Зобов'язання щодо EFA (Education Framework for Action) визначили важливі зв'язки з порядком денним Освіти для стійкого розвитку, зокрема підкріплені Всесвітньою зустріччю на вищому рівні зі стійкого розвитку 2002 року. Оскільки обговорення на вищому рівні 2002 року призвели до початку Десятиліття Освіти для стійкого розвитку ООН (2005-2014), переорієнтація існуючих освітніх програм з метою забезпечення стійкості була названа одним із чотирьох основних напрямків Освіти для стійкого розвитку (UNESCO, 2005)³. Сьогодні стає зрозуміло, що зв'язки між EFA (Education Framework for Action) і ESD включають в себе прагнення до якісної освіти; розуміння освіти як права кожної людини; і просування якості життя через освіту. Більш того, перехід до питань якості, актуальності та змісту навчання став більш очевидним (UNESCO, 2008)⁴.

¹United Nations (2015) The Millennium Development Goals Report, 2015. New York: United Nations. URL:

[https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)

² UNESCO (2000) The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments. The World Education Forum. Dakar: UNESCO, 17. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1681Dakar%20Framework%20for%20Action.pdf>

³ UNESCO (2005) United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014): International Implementation Scheme. Paris, UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000148654>

⁴ UNESCO (2008) EFA-ESD Dialogue: Educating for a sustainable world. Paris, UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000178044>

Як говориться в документі ЮНЕСКО, представленому на її Генеральній конференції в 2013 році: ЮНЕСКО підтверджує гуманістичне і цілісне бачення освіти як основоположної для особистого і соціально-економічного розвитку. Мета такої освіти повинна розглядатися в широкій перспективі, яка спрямована на те, щоб озброїти людей, забезпечити їм можливості для задоволення їх основних індивідуальних потреб, задоволення їх особистих очікувань і сприяння досягненню цілей соціально-економічного розвитку їх спільнот і країн (UNESCO 2013)¹.

Одним із ключових індикаторів переходу до більш релевантного освітнього контенту стала Перша Ініціатива Глобальної Освіти (Global Education First Initiative), висунута Генеральним секретарем ООН в 2012 році. Ця ініціатива включала в себе три пріоритети - навчання кожної дитини у школі, підвищення якості навчання і розвиток глобального громадянства, - і включала тезу про те, що «доступ до освіти має вирішальне значення. Але цього не достатньо» (UNESCO 2013b)². В рамках реалізації цієї ініціативи ЮНЕСКО розробила план освіти, що сприяє глобальному громадянству (UNESCO, 2014)³.

Одним із прикладів підвищеної інтересу до релевантного контенту освіти є увага, яка приділяється трансферабельним, або трансверсальним навичкам. Наприклад, Цільова група за показниками навчання (Learning Metrics Task Force), глобальна консультативна група, створена Інститутом Брукінгса (Brookings Institution) та Інститутом статистики ЮНЕСКО (Institute of Statistics) в 2015 році, говорить про необхідність «адаптивного, гнучкого ряду навичок, що відповідають вимогам 21-го століття» (Learning Metrics Task Force, 2013)⁴. Згідно зі звітом Цільової групи такі навички можуть включати в себе поряд з очевидними, такими як оволодіння інформаційними і комунікаційними технологіями, нові навички, такі як «спільне рішення проблем». Іншим обнадійливим прикладом уваги, що приділяється трансверсальним навичкам, є дослідження, проведене OECD по соціально-емоційним навичкам (OECD,

¹ UNESCO (2013) Concept note on the post-2015 education agenda. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/UNESCOConceptNotePost2015_ENG.pdf

² UNESCO (2013) Global Citizenship Education: An Emerging Perspective. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002241/224115E.pdf>

³ UNESCO (2013) Global Citizenship Education: An Emerging Perspective. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002241/224115E.pdf>

⁴ Learning Metrics Task Force (2013) Executive Summary. Toward Universal Learning: A Global Framework for Measuring Learning. Montreal and Washington, DC: UNESCO Institute for Statistics and Center for Universal Education at the Brookings Institution. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/LMTFReport2ES_final.pdf

2015)¹, і Програма навчання «Освіта 2030» (Education 2030 Learning Framework) (OECD, 2016)². Фактичні дані показують зростаючу тенденцію руху від питань базового доступу до освіти до акценту на соціально-емоційні і комунікативні навички для досягнення позитивних результатів у житті і скорочення освітнього і соціального диспаритету, що дуже добре узгоджується із загальною метою досягнення стійкого розвитку.

У 2015 році на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН держави-члени прийняли новий глобальний порядок денний у галузі розвитку, який має назву «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі стійкого розвитку на період до 2030 року (Цілі стійкого розвитку)» (Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development (Sustainable Development Goals))³. Цілі стійкого розвитку (SDGs) були розроблені для заміни цілей розвитку, сформульованих в Цілях розвитку на Тисячоліття (Millennium Development Goals), та ряду глобальних, регіональних і національних цілей з чіткою орієнтацією на досягнення стійкості. Хоча в досягненні Цілей розвитку на Тисячоліття (MDGs) було досягнуто значного прогресу, вони були різними у залежності від конкретного регіону, країни і цілі (Sachs, 2012). Досвід і уроки, отримані в ході реалізації Цілей розвитку на Тисячоліття (MDGs), були використані державами-членами ООН і послужили основою для порядку денного у галузі розвитку на період після 2015 року. Ухвалення окремої мети у галузі освіти – Цілі стійкого розвитку 4, підтвердило вирішальну роль освіти у прискоренні прогресу на шляху до стійкого розвитку. У Інчхонській декларації «Освіта 2030» говориться: «Наше бачення полягає у тому, щоб перетворити життя за допомогою освіти, визнаючи важливу роль освіти у якості основної рушійної сили розвитку і в досягненні інших Цілей стійкого розвитку» (The Incheon Declaration, 2015)⁴. Завдання Цілей стійкого розвитку 4 є проявом зсуву в бік якості, актуальності та змісту освіти. Отже, поряд з тим, що Інчхонська декларація підтвердила те, що Ціль стійкого розвитку 4 натхненна гуманістичним баченням освіти і розвитку, в ній чітко визначено, що ключовою частиною якісної освіти є Освіта для стійкого розвитку (ESD): якісна

¹ OECD (2015) Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills. Paris. OECD. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-for-social-progress-9789264226159-en.htm>

² OECD (2016) The Education 2030 Conceptual learning framework as a tool to build common understanding of complex concepts, 4th Informal working Group on the Future of Education and skills: OECD Education 2030, Beijing, 2016. URL: http://www.oecd.org/education/2030-project/contact/OECD_Learning_Compass_2030_Concept_Note_Series.pdf

³ United Nations (2015) 2030 Agenda for Sustainable Development and its 17 Sustainable Development Goals. URL: www.un.org/sustainabledevelopment

⁴ URL: <https://iite.unesco.org/publications/education-2030-incheon-declaration>

освіта сприяє креативності та пізнанню, забезпечує придбання основоположних навичок грамотності та рахунку, а також аналітичних навичок, навичок вирішення проблем та інших когнітивних, міжособистісних і соціальних навичок високого рівня. Вона також розвиває навички, цінності та підходи, які дозволяють громадянам вести здорове і повноцінне життя, приймати обґрунтовані рішення і реагувати на місцеві та глобальні виклики за допомогою Освіти для стійкого розвитку (ESD) і Освіти в області глобального громадянства (Global Citizenship Education).

Глобальна програма дій в області Освіти для стійкого розвитку (GAP on ESD)

Таким чином, коріння Освіти для стійкого розвитку (ESD) знаходяться у двох розглянутих вище процесах: інтеграції освіти в стійкий розвиток та стійкого розвитку в освіту. Освіта для стійкого розвитку (ESD) розуміється як освіта, яка дозволяє кожній людині здобувати знання, навички, погляди і цінності, необхідні для формування стійкого майбутнього. Серед іншого це означає включення ключових питань стійкого розвитку у викладання і навчання; до них відносяться, наприклад, зміна клімату, зниження ризику катастроф, біорізноманіття, скорочення бідності і стійке споживання. ESD також вимагає активних методів викладання і навчання, які мотивують і дають учням можливість змінити свою поведінку і вжити заходів для стійкого розвитку (UNECE, 2011)¹. Отже, Освіта для стійкого розвитку сприяє розвитку таких компетентностей, як критичне мислення, прогноз сценаріїв майбутнього і прийняття рішень на основі співпраці (UNESCO, 2011)². Освіта для стійкого розвитку (ESD) є динамічним концептом і терміном, що включає в себе нове бачення освіти, яка прагне дати людям будь-якого віку особисту відповідальність за створення стійкого майбутнього (UNESCO, 2005, 2014a)³. Це інтердисциплінарний і трансдисциплінарний проект, який означає, що жодна дисципліна не може претендувати на Освіту для стій-

¹ UNECE (2011) Learning for the future: Competences in Education for Sustainable Development. URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/6thMeetSC/Learning%20for%20the%20Future_%20Competences%20for%20Educators%20in%20ESD/ECE_CEP_AC13_2011_6%20COMPETENCES%20EN.pdf

² UNESCO (2011) ESD: Education for Sustainable Development – building a better, fairer world for the 21st century. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000216673>

³ UNESCO (2005) United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014): International Implementation Scheme. Paris, UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000148654>;

UNESCO (2014a) Global Citizenship Education: Preparing learners for the challenges of the 21st century. Paris: UNESCO. URL: http://www.eunec.eu/sites/www.eunec.eu/files/attachment/files/global_citizenship_education_report..pdf

кого розвитку (ESD) як на свою власність, але всі дисципліни можуть реагувати і вносити свій вклад в ESD індивідуально або колективно.

Боннська декларація (Bonn Declaration), прийнята в 2009 році на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з Освіти для стійкого розвитку (UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development), що відбулася в Бонні (Німеччина) акцентувала на важливості інвестування в Освіту для стійкого розвитку (ESD) як «засобі порятунку життя» для майбутнього, який дає людям можливість для здійснення змін (UNESCO, 2009: 1)¹. Визнаючи, що «освіта є важливим чинником підвищення добробуту людей», Декларація рекомендує пропагувати Освіту для стійкого розвитку (ESD) як «інвестування в майбутнє», що безпосередньо пов'язано з двома процесами, які зв'язують освіту і стійкий розвиток².

Всесвітня конференція з проблем ESD в Аїті-Нагоя в 2014 році підготувала Аїті-Нагойську декларацію, в якій було вирішено переглянути цілі систем освіти з метою додати **стійке майбутнє** у якості спільної мети освіти. У Аїті-Нагойській декларації підкреслюється, що Освіта для стійкого розвитку (ESD) – це можливість і обов'язок, освіта, яка повинна повернути як розвинені країни, так і ті, що розвиваються до активізації зусиль для подолання бідності, скорочення нерівності, захисту навколишнього середовища та економічного зростання з метою сприяння справедливій, більш стійкій економіці і суспільству, що приносить користь всім країнам» (UNESCO, 2014)³.

Глобальна програма дій в ESD, прийнята на цій конференції, має своєю загальною метою «генерувати і розширювати дії на всіх рівнях і в галузях освіти і навчання для прискорення прогресу в напрямку стійкого розвитку» (UNESCO, 2014)⁴. Вона зводиться до двох завдань, перше з яких спрямоване на сектор освіти, покликаний «переорієнтувати освіту і навчання таким чином, щоб у кожного була можливість придбати знання, навички, цінності та підходи, які дають їм можливість робити внесок в стійкий розвиток». Друге завдання стосується всіх інших секторів,

¹ UNESCO (2009) Bonn Declaration. UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development. Bonn: UNESCO, pp. 1-31. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000188799>

² UNESCO (2009) Bonn Declaration. UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development. Bonn: UNESCO, pp. 1-31. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000188799>

³ UNESCO (2014) Aichi-Nagoya Declaration on Education for Sustainable Development. Okayama, Japan: UNESCO. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5859Aichi-Nagoya_Declaration_EN.pdf

⁴ UNESCO (2014) UNESCO Roadmap for Implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000230514>

що мають відношення до стійкого розвитку, і вимагає від них «зміцнювати освіту і навчання у всіх порядках денних, програмах і заходах, що сприяють стійкому розвитку» (UNESCO, 2014). Ці два завдання засновані на двох процесах, розглянутих раніше, і, таким чином, є доказом того факту, що навчання такого шляху стійкого розвитку вимагає участі всіх верств суспільства, а не просто інтеграції в освіту питань, пов'язаних зі стійким розвитком.

Однією з ключових особливостей майбутньої Глобальної програми дій в Освіті для стійкого розвитку (ESD) є концентрація зусиль на п'яти «пріоритетних напрямках»:

1. Розробка освітньої політики для стійкого розвитку,
2. Трансформація середовища навчання і професійної підготовки,
3. Створення потенціалу викладачів та інструкторів для стійкого розвитку та для відповідної освіти,
4. Розширення прав і можливостей молоді та її мобілізація,
5. Прискорення прийняття рішень зі стійкого розвитку та відповідної освіти на місцевому рівні» (UNESCO, 2014: 15)¹.

Реалізація цих пріоритетних напрямів підтверджує тезу про те, що розвиток Освіти для стійкого розвитку можливий лише у діалозі між освітою та стійким розвитком, тобто через інтеграцію освіти в стійкий розвиток та інтеграцію стійкого розвитку в освіту. Спираючись на досягнення програми «Освіта для всіх» (Education for All), в останнє десятиліття ми твердо усвідомили виняткову важливість знань, навичок, цінностей і підходів, необхідних для вирішення ключових питань стійкої якості життя. Як свідчить аналіз досвіду запровадження Освіти для стійкого розвитку в різних країнах, вона просуває знання, навички, цінності та відносини, які дають учням можливість приймати усвідомлені рішення і проводити відповідальні заходи для забезпечення цілісності навколишнього середовища, економічної життєздатності і справедливого суспільства. З прийняттям 17 Цілей стійкого розвитку прихильними досягненням прогресу в галузі стійкого розвитку стали цілі континенти, регіони, країни, установи та окремі особи. Затребувана також осмислена, стратегічна і безперервна інтеграція або включення стійкого розвитку в освіту на всіх рівнях. В рамках Глобальної програми дій в інтересах Освіти для стійкого розвитку (Global Action Programme on ESD) були зроблені і мали певний успіх зусилля по включенню ESD в освітню політику, в навчальні програми та в підготовку вчителів. Освіта

¹ UNESCO (2014) Teaching and Learning: Achieving Quality for All. EFA Global Monitoring Report 2013-2014. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225660>

в інтересах стійкого розвитку все частіше розуміється як наскрізний засіб для стійкого розвитку і всіх напрямків Цілей стійкого розвитку.

Цей досвід потребує ретельного вивчення українськими освітянами у якості підстав для впровадження в національну систему освіти.

Замість висновків

На разі постають питання, що не тільки живлять нашу самоіронію та наш провінційний снобізм, але й закладають підстави для нашої надії. За яких умов можливий український досвід Освіти для стійкого розвитку та ще й на основі трансформативного навчання, що змінює ціннісно-когнітивні структури, особистісні ціннісно-сміслові перспективи? Це навчання практичне, проектне, орієнтоване на учня. Що стосується змісту навчання, то складні проблеми стійкості, що стоять перед суспільством, перетинають дисциплінарні кордони і численні тематичні області. Тому освіта має вирішувати ключові глобальні проблеми (зміна клімату, бідність, збереження миру, культурного і біорізноманіття, забезпечення стійкого виробництва та споживання тощо) на міждисциплінарному та трансдисциплінарному рівнях. ESD має сприяти інтеграції цих найважливіших питань стійкості в місцевому та глобальному контекстах в навчальні програми, щоб підготувати учнів до розуміння і реагування на мінливий світ. ESD націлена на отримання результатів навчання, які включають в себе ключові компетентності XXI століття, такі як критичне і системне мислення, толерантність до невизначеності, спільне прийняття рішень і прийняття відповідальності за нинішнє і майбутні покоління.

Для того, щоб поставити та вирішувати такі різноманітні питання, ESD має використовувати інноваційну педагогіку, заохочуючи викладання та навчання інтерактивним способом, що сприяє дослідницькому, практичному та трансформативному навчанню. В результаті учні мають набувати здатність критично і інтегративно мислити і розвивати цінності і підходи для стійкого майбутнього. Оскільки традиційної односпрямованої передачі знань вже недостатньо, щоб спонукати учнів діяти як відповідальні громадяни, ESD включає в себе переосмислення навчального середовища, фізичного і віртуального. ESD також має бути поширена на всі рівні формальної, неформальної та інформальної освіти як невід'ємну частину навчання протягом усього життя. Саме середовище навчання потрібно адаптувати і застосовувати цілісний, загальноінституціональний підхід для впровадження філософії стійкого розвитку.

В першу чергу нам необхідно трансформувати педагогічну освіту, яка нам допоможе нарощувати потенціал викладачів – агентів стійкого розвитку. Політична підтримка на міжнародному, регіональному, націо-

нальному та місцевому рівнях допоможуть стимулювати ці зміни в навчальних закладах. Активна молодь і місцеві спільноти, які взаємодіють з освітніми установами, стають ключовими учасниками у просуванні стійкого розвитку. У багатьох частинах світу ESD пов'язана з громадськими рухами і зростаючою переконаністю у тому, що важливим місцем трансформації є спільнота.

Нам необхідно віднайти спроможність, щоб використати вікно можливостей, представлене у Порядку денному для стійкого розвитку на період до 2030 року, для розширення масштабів ESD в Україні і розширення перспектив для визнання її ролі у якості наскрізного інструменту для всіх цілей в області стійкого розвитку нашої країни як частини глобального світу.

References:

- Brundtland Report (1987) Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development, United Nations. URL: www.un-documents.net/wced-ocf.htm
- Gorbunova L. (2019) Education for Sustainable Development: Towards a Concept and Methodology. *Filosofiya osvity. Philosophy of education, No 1(24)*, 52-78 [in Ukrainian].
- Learning Metrics Task Force (2013) Executive Summary. Toward Universal Learning: A Global Framework for Measuring Learning. Montreal and Washington, DC: UNESCO Institute for Statistics and Center for Universal Education at the Brookings Institution. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/LMTFReport2ES_final.pdf
- Leicht, A.; Heiss, J.; Byun, W. J. (eds) (2018) Issues and trends in Education for Sustainable Development, UNESCO Publishing. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261445>
- Leicht, A.; Combes, B.; Byun, W. J.; Agbedahin, A. V. (2018) From Agenda 21 to Target 4.7: the development of Education for Sustainable Development. In: *Leicht, A.; Heiss, J.; Byun, W. J. (eds) (2018) Issues and trends in Education for Sustainable Development*, UNESCO Publishing. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261445>
- OECD (2015) Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills. Paris. OECD. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-for-social-progress-9789264226159-en.htm>
- OECD (2016) The Education 2030 Conceptual learning framework as a tool to build common understanding of complex concepts, 4th Informal working Group on the Future of Education and skills: OECD Education 2030, Beijing, 2016. URL: http://www.oecd.org/education/2030-project/contact/OECD_Learning_Compass_2030_Concept_Note_Series.pdf
- Sachs, J. D. (2012) From Millennium Development Goals to Sustainable Development Goals. *Lancet*, 379: 2206-2211. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2012-15715-040>
- The World We Want (2013) Breaking down the Silos: Integrating Environmental Sustainability in the Post-2015 Agenda. URL: <http://www.worldwewant2015.org/sustainability>

- UNESCO (2000) The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments. The World Education Forum. Dakar: UNESCO, 17. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1681Dakar%20Framework%20for%20Action.pdf>
- UNESCO (2005) United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014): International Implementation Scheme. Paris, UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000148654>
- UNESCO (2008) EFA-ESD Dialogue: Educating for a sustainable world. Paris, UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000178044>
- UNESCO (2009) Bonn Declaration. UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development. Bonn: UNESCO, pp. 1-31. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000188799>
- UNESCO (2011) ESD: Education for Sustainable Development – building a better, fairer world for the 21st century. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000216673>
- UNESCO (2012) From Green Economies to Green Societies: UNESCO's Commitment to Sustainable Development. URL: https://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Green_Economy_UNESCO.pdf
- UNESCO (2013) Concept note on the post-2015 education agenda. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/UNESCOConcept-NotePost2015_ENG.pdf
- UNESCO (2013) Global Citizenship Education: An Emerging Perspective. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002241/224115E.pdf>
- UNESCO (2014) Shaping the Future We Want: UN Decade for Sustainable Development (2005-2014) Final Report. Paris: UNESCO. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002301/230171e.pdf> (accessed 28 January 2017)
- UNESCO (2014) Teaching and Learning: Achieving Quality for All. EFA Global Monitoring Report 2013-2014. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225660>
- UNESCO (2014) Aichi-Nagoya Declaration on Education for Sustainable Development. Okayama, Japan: UNESCO. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5859Aichi-Nagoya_Declaration_EN.pdf
- UNESCO (2014) UNESCO Roadmap for Implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000230514>
- UNESCO (2016) Education 2030. Incheon Declaration and Framework for Action. Towards Inclusive and Equitable Quality Education and Lifelong Learning for All. Paris: UNESCO. URL: www.uis.unesco.org/Education/Documents/incheon-framework-for-action-en.pdf (accessed 17 May 2017).
- UNESCO (2016) Global Education Monitoring Report – Education for People and Planet: Creating Sustainable Futures for All. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245752>
- UNECE (2012) Learning for the Future: Competences in Education for Sustainable Development. Geneva: UNECE. URL: www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/ESD_Publications/Competences_Publication.pdf (accessed: 17 May 2017).

- United Nations World Summit (2005) 2005 World Summit Outcome. URL: www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/1
- United Nations General Assembly (2013) Progress report of the Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/67/941&Lang=E
- United Nations (2015) 2030 Agenda for Sustainable Development and its 17 Sustainable Development Goals. URL: www.un.org/sustainabledevelopment
- United Nations (2015) The Millennium Development Goals Report, 2015. New York: United Nations. URL: [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)
- von Weizsaecker, E., Wijkman, A. (2018) Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. Springer. URL: <https://www.springer.com/de/book/9781493974184>
- Zablocki V. (2002) Development of a sustainable concept. In: *Philosophical Encyclopedic Dictionary, G.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine*, Kyiv, "Abris", 554-555 [in Ukrainian].

Людмила Горбунова. Образование для устойчивого развития: к обоснованию внедрения

Образование для устойчивого развития (ESD) находится в центре Повестки дня устойчивого развития на период до 2030 года и получило широкое признание в качестве ключевого фактора и неотъемлемого элемента качественного образования. Оно является частью Цели 4 и пронизывает все другие цели устойчивого развития. Проблема заключается в том, что украинский опыт отстраненного наблюдения за глобальным процессом устойчивого развития и становления Образования для устойчивого развития свидетельствует о нашем пребывании на обочине этих событий. Нам необходимо осознать глобальный контекст нашего пребывания в мире, чтобы изменить свою позицию и свою роль в судьбоносных событиях и движениях века на их глубинном уровне причинения.

Акцентируется на том, что теория устойчивого развития является альтернативой парадигме экономического роста, которая игнорирует экологическую опасность развития по экстенсивной модели. Три составляющих устойчивого развития - экономическая, социальная, экологическая - предстают как аспекты единого, целостного процесса общественного развития. Но, несмотря на все декларации, достичь равновесного состояния между экономическим ростом, развитием социальной общности и экологической средой за четверть века после конференции в Рио-де-Жанейро (1992) так и не удалось. Устойчивое развитие требует изменения мировоззрения. Именно поэтому на повестку дня встают вопросы, связанные с трансформацией образа нашего мышления, изменения ценностно-смысловой парадигмы жизни национальных обществ как части глобального человечества. Значительную роль в этом сложном деле может сыграть образование, которое само должно измениться для того, чтобы стать новым способом становле-

ния человека, приспособленного жить в мире нестабильности, неопределенности, сложности и контингентности.

Целью статьи является обоснование внедрения Образования для устойчивого развития (ESD) в украинское образование как повестки дня для его реформирования на основе документов ООН, ЮНЕСКО, ОЭСР и др. Анализируется содержание концепта Образования для устойчивого развития и его эволюции, тенденции интеграции образования в устойчивое развитие и роль образования в достижении целей устойчивого развития.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, теория устойчивого развития, Образование для устойчивого развития, качественное образование, Цели устойчивого развития, интеграция устойчивого развития в системы образования, интеграция образования в устойчивое развитие.*

Lyudmyla Gorbunova. Education for sustainable development: to justify of implementation

Education for Sustainable Development (ESD) is at the heart of the 2030 Agenda for Sustainable Development and has been widely recognized as a key factor and an integral element of quality education. It is part of Goal 4 and permeates all other goals of sustainable development. The problem is that the Ukrainian experience of remote observation of the global process of sustainable development and the formation and implementation of Education for Sustainable Development shows that we are on the margins of these events. We need to understand the global context of our stay in the world in order to change our position and our role in the fateful events and movements of the century at their deepest level of cause.

Emphasis is placed on the fact that the theory of sustainable development is an alternative to the paradigm of economic growth, which ignores the environmental danger of development on an extensive model. The three components of sustainable development - economic, social, environmental - appear as aspects of a single, holistic process of social development. But despite all the declarations to achieve a balance between economic growth, social community development and the environment a quarter of a century after the Rio Conference (1992), this has not happened. Sustainable development requires a change of outlook. That is why issues related to the transformation of our way of thinking, changes in the value-semantic paradigm of life of national societies as part of global humanity are on the agenda. Education can play a significant role in this complex matter, and it must itself change into a new way of becoming a person adapted to living in a world of instability, uncertainty, complexity and contingency.

The purpose of the paper is to justify the implementation of Education for Sustainable Development (ESD) in Ukrainian education as the agenda for its reform based on documents from the UN, UNESCO, OECD and the like. The content of the concept of Education for sustainable development and its evolution, the trends in the integration of education in sustainable development and the role of education in achieving sustainable development goals are analyzed.

Keywords: *sustainable development, theory of sustainable development, education for sustainable development, quality education, sustainable development goals, the integration of sustainable development in education systems, the integration of education in sustainable development.*

Горбунова Людмила Степанівна – доктор філософських наук, головний науковий співробітник відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, заступник головного редактора наукового часопису «Філософія освіти. Philosophy of Education», віце-президент Українського товариства філософії освіти.

E-mail: lugor2048@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5388-145X>

Gorbunova Lyudmyla - Doctor of philosophical sciences (hab.), Leading researcher at Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine; Editor-in-Chief of Journal «Філософія освіти. Philosophy of Education», Vice-president of the Ukrainian Society of Philosophy of Education. E-mail: lugor2048@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5388-145X>